

Prvič na Vegovem domu.

Spisal profesor Makso Pirnat.

Od Vač sem pa do Sv. Trojice se razteza na severni strani Save v vzhodnozahodni smeri pogorje, ki deli lepo Moravško župnijo v dva dela, v severni in južni del.

Iz tega pogorja se dvigajo samostojni vrhovi: z bajkami prepleteno Grmače, strma Slivna, stožčasti vrh Sv. Miklavža, ponosni Cicelj in temnoobrasla Muravica.

Severni del Moravske doline je jako rodovit. Ponaša se s plodnim poljem, sočnimi travniki, ki jih napajata ribnata Rača in tiha Drtjščica, in dobro ohranjenimi gozdovi.

Drugi, na južni strani imenovanega gorovja ležeči del Moravske doline je veliko manjši od severnega. Redki gozdi, peščene njive in skromni travniki se nahajajo tod.

Ima pa ta južni del drugo prednost. Ker ga varuje in ščiti omenjeno gorovje s svojim visokim hrbtom pred mrzlimi vetrovi, ki prihajajo sem od Kamniških planin, se odlikuje po svojem toplem podnebjju. Ko v severnem delu Moravske doline še ostro pritiskajo pomladne sape, letajo v južnem bosonogi otroci po ozelenelih tratinah, pasejo že krave in trgajo prve cvetove. Tu zgodaj požene sadje, tu v južnem delu dozore prve črešnje, prve češplje se tu dobe in prva zgodnja jabolka.

Baš z bogastvom sadja se ponašajo tod stoječe vasi, kakor skriti Dašen, kameniti Preker, ponižna Velika vas, mični Sv. Križ in tudi prijazna Zagorica, naslanjajoča se na južno reber Muravice, tista Zagorica, ki se s ponosom nazivlje rojstna vas velikega našega rojaka Jurja barona Vege.

Moja rojstna vas, Zgornji Tustan, je raztresena po severnem odrastku preje imenovanega Ciclja in spada prav tako kakor Zagorica pod veliko Moravško faro. Zgornji Tustan je oddaljen od Zagorice dobrih pet četrti ure; izurjen pešec bi prišel pa tja tudi v eni uri. O slavnem zagoriškem rojaku sem čul pripovedovati že v zgodnji mladosti. Pravili so mi stari možje večkrat, da je bil rojen pri Vehovcu v Zagorici mož, ki je postal pozneje velik učenjak in celo baron. Govorilo se je pogosto o njegovi nesrečni smrti ter se seveda jako različno ugibalo o tragičnem koncu Vege. Kaj čuda,

da sem že kot mlad dečak zaželel videti vas in pa hišo, ki sta nam dali tako imenitnega moža.

Dvajset let bo že tega, kar se mi je izpolnila moja srčna želja, da sem videl prvič Vegov dom. Eno prvih jesenskih nedelj, če se ne motim, tedaj, ko se obhaja praznik Marijinega imena, je cerkveno opravilo pri Sv. Križu, podružnici, kamor spada Zagorica. Moj oče se je napravljal zjutraj, da pojde tja. Na moje prošnje in na prigo-varjanje starega očeta — še danes sem mu hvaležen za to prigo-varjanje — me je vzel s sabo.

Bil je lep dan, kakršnega more roditi le zgodnja jesen. V ju-tranjem hladu, ko se je začela dvigati megla iz dolin in jarkov po naši moravški strani, sva odrinila od doma. Pot gre takoj navzgor. Po ilovnatem kolovozu, ki postaja polagoma kamenit, prideva do Matišeta, zadnje hiše v Zgornjem Tustanu. Tu zavijeva v borov in jelov gozd.

Kmalu pojenja gozd, in pred nama se razgrnejo rodovitne ja-vorške njive, s katerih se nama odpre lep pogled na desno preko dobskega polja proti Kamniku in Kamniškim planinam, na levo pa tja proti Mengišu in še dalje proti Komendi, Cerkljam in proti sta-rodavnemu Kranju; tam v sinji daljavi pa oblastno gospoduje Triglav med svojimi plešastimi sosedi. Za nekaj časa postaneva sredi javor-ških njiv, in oče mi zgovorno našteva imena vasi in sel, ki se mično bele doli po ravnini izza košatih sadnih vrtov. Tako si malo odpo-čijeva, potem pa korakava zopet naprej.

Ob levi strani pustiva sadonosno Javorščico in zavijeva po razdrapani, od hudournikov neusmiljeno razjedeni in izprani poti v gozd, dokler ne dospeva mimo par peščenih in nerodovitnih njiv in senožeti in mimo Bolonove hiše, h kateri spadajo te senožeti in njive, do znanega Bolonovega znamenja — pokončnega, kake tri metre visokega zidanega stebra s Križanim pod vrhom v zidu. Tu se obrne pot iz severnega dela Moravske doline navzdol v južni.

Kreneva torej na levo po bregu navzdol. V kratkem času sva na planem. Pred nama leži tu Savska dolina. Prvič gledam sedaj Savo v svojem življenju, prvič opazujem v megleni daljavi ljubljanski Grad in pod njim ležeče mesto. Tam onostran ozke Savske doline se pa pričenja ponižno dolenjsko gričevje in prežganjska in janška cerkev naju pozdravljata s svojih višav.

Še nekaj stopinj in že ugledamo prav pod sabo na levi cer-kvico sv. Križa, stoječo na ostrem gorskem hrbtu, in zaslišiva prijetno pritrkavanje svetokriških zvonov, ki ljubeznivo vabijo v božji bram

pobožne množice, dohajajoče od vseh strani po ozkih in strmih gorskih potih. V četrti ure sva pri cerkvi. Ker je prenapolnjena, ostaneva z očetom zunaj in ondi opraviva svojo versko dolžnost.

Po cerkvenem opraviu se še nekoliko pomudiva in okrepčava v stari cerkvenikovi hiši, kjer se ta dan toči pijača, potem pa kreneva na desno po navadnem kolovozu, ob katerem je stalo vse polno hrušk in jablan z dozorevajočim sladkim sadom, do nekoliko niže na zleknjenem holmu ležeče, od cerkve sv. Križa deset minut oddaljene Zagorice.

Skoro takoj ob vhodu v vas, na levo od kolovoza, mi pokaže oče na malo vzvišenem prostoru navadno kmečko hišo ter pristavi, da je tukaj pri »Vehovcu«, kjer se je rodil Juri baron Vega. Opozori me tudi na skromno, štirivoglato leseno deščico, pritrjeno na sprednji strani hiše, ki ima tale napis:

JURI VEGA

Baron

r — 1754 l.

† — 1802 l.

Saj veste, kakšne so naše navadne kmečke hiše: napol zidano, napol leseno pritlično poslopje, v katerem se redno nahajajo ena soba, kuhinja, shramba, skedenj, pod njim hlev, vse pod eno streho. Prav taka je tudi Vehovčeva hiša. Dozidani del je star kakih štirideset let, poprej je torej hiša bila za polovico manjša in tam, kjer je zdaj skedenj, je za Vege bila soba in pod njo hlev, ki je ostal na svojem mestu.

Od vseh strani sem si tedaj natančno ogledal Vehovčev dom, kakor bi ga kupiti nameraval. Tratina konec hiše naju je zvalila z očetom, da sva tja sedla za nekaj časa. Iz hiše je prišel gospodar, s katerim je bil oče znan, in prisedel k nama na tratino. Možakarja sta se menila o svojih gospodarskih rečeh in skrbah; tuintam sem jima prekinil govorico jaz s tem ali onim vprašanjem, tičočim se barona Vege. Gospodar nama je dal naposled še robec okusnih hrušk — praprešnic za na pot, na kar sva se poslovila od Vegovega doma in odrinila počasi domov.

Kaj sem si vse mislil tistokrat, ko sem bil prvič pri Vehovcu, ne vem več. Samo toliko se še spominjam, da me je ob pogledu na to znamenito hišo obšlo nekaj kakor občudovanje in strmenje nad tem velikim rojakom. Tudi se še spominjam, da sem domov grede celo pot silil v očeta, da mi je pripovedoval o Vegi, kolikor

je baš vedel. In ko je med drugim z odvažno besedo omenjal pretresljivo žalostne baronove smrti, so mi samega sočutja stopile solze v oči.

Poslej sem še večkrat posetil Vehovčev dom in peljal tja gotovo vsakega šolskega tovariša, ki je prišel med počitnicami k meni. Povpraševal sem tudi med Vegovimi sosedi, če bi se bilo še obranilo kaj spominov nanj. Zvedel sem bore malo.

Spominjam se le, da mi je neki starec pripovedoval, kako spretno je znal Vega kot deček nastavlјati ptičem. Njegovi zanki baje ni odšel noben ptič. Pripomnil je tudi omenjeni starec, da je slišal praviti od priletnih ljudi, kako navihan je bil Vega kot majhen deček. Ako je namreč srečal Jurče kakega velikega človeka, se mu je zakadil med noge in mu smuknil med njimi naprej. Ko se je hotel dotičnik znesti nad hudomušnim paglavcem, tega že ni bilo nikjer videti.

O Vegovi smrti seveda sem slišal praviti ob najrazličnejših prilikah in v najrazličnejših variacijah. Najčešče so mi priprosti ljudje razlagali Vegovo smrt takole: Imenitna gospoda ni mogla trpeti Vege, ker je bil, dasi kmet, povzdignjen v baronski stan; v svoji bleđi zavisti je najela hudobneža, ki ji je spravil s poti neprijubljenega barona. Ta variacija je posebno razširjena, ker najbolj prija kmečkemu mišljenju. In ko bi vendar imela ta govorica nekaj jedra v sebi?

V živahnem spominu je ondotnemu ljudstvu Vegova slavnost, ki se je obhajala dne 26. septembra 1864. l. Da se je ta slavnost vršila, je bila posebna zasluga profesorja Peternela, bivšega vojaškega kapelana, in pesnika Kajetana Huberja, potem dveh Dunajčanov, Bergmanna in Wagnerja, ki sta posebno častila Vegov spomin. Ob tisti priliki se je pribila na šentkriško cerkev majhna ploščena deščica z napisom v latinskem jeziku in ob tisti priliki se je obesila tudi na Vegov rojstni dom preje omenjena — lesena deščica, podobna deščicam, kakršne so nad vrati kmetских hiš in nam kažejo ime vasi in hišno številko.

Ne vem, na kak način so prišli prireditelji omenjene slavnosti do te originalne misli, da so počastili Vegov dom z omenjeno deščico. Originalno, da ne rečem poniževalno, se je zdelo in se še zdi to početje celo priprostemu ljudstvu. Le vprašaj postarnega Moravčana, ki je bil dne 26. septembra l. 1864. v Zagorici pri Vegovi slavnosti, kako on sodi o tem slavlju. Rekel ti bo: »Mislili smo,

bogvekaj bo, so pa tole leseno deščico prinesli iz Ljubljane in jo obesili na Vehovčevo hišo!»

Vselej, kadar sem posetil kot dijak Vehovčev dom, me je ujezila ta deščica. »To naj bi bilo počaščenje hiše, ki nam je dala takega moža!« sem si mislil in sklenil, kadar pride čas za to, storiti vse mogoče, da dobi Vegov dom primeren spomenik. Ko smo leta 1898. praznovali Koseskega stoletnico, sem v prijateljskem krogu namignil na bližajočo se stoletnico Vegove smrti, češ, da tedaj napnemo Moravčani vse moči in proslavimo dostojno Vegov spomin. No, prišlo je drugače. Valovje življenja me je pognalo od doma, na ramah sem imel drugo delo, ki me je oviralo, da se nisem mogel leta 1902. pobriniti za proslavo Vegovega spomina v Moravčah. Letos so se drugi gospodje oprijeli lepe ideje, vzidati v Vegov dom spodobno spominsko ploščo in mu tudi v Moravčah ali celo v Ljubljani postaviti primeren spomenik. Da se ta ideja skoro uresniči, to je moja iskrena želja. Morda bo tudi ta ali oni »Zvonov« bralec žrtvoval kaj v ta rodoljubni namen. Ako koga baš te moje vrstice k temu naklonijo, jih nisem pisal zastonj.

Potem pa, dragi bralec, vzameva pot pod noge in kreneva proti Zagorici ali iz Moravč ali s postaje v Lazih, kakor ti bo drago. In ustaviva se pred Vehovčevo hišo, odkrijeva se pred spominsko ploščo in priznava, da so Moravčani in drugi rojaki vredni svojega Vege, ker so na vreden način zaznamenovali dom, kjer je tekla zibel našemu velikemu Vegi.

Da lepa ti si, mlada gospa . . .

Da lepa ti si, mlada gospa,
ti brez ovinkov povem,
da ljubim te iz dna srca —
povedati skoro ne smem.

Te tvoje čarobne oči
me zapeljale so —
ne vem, al mene al tvoj'ga moža
takrat goljufale so.

Pa če te čarobne oči
goljufale so tudi oba —
ljubiti ne bodem nehal te
do konca, do konca sveta.

B. Baebler.

